

ESKİ TÜRK EDEBİYATI DERSLERİNDE KAFİYE ÖĞRETİMİNE DAİR ÖNERİLER

Yrd. Doç. Dr. Osman ÜNLÜ
Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZ

Türkiye'deki üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde kafiye konusu çoğunlukla modern Türk şiirinde kullanılan kurallarla öğretilmektedir. Bu durum klâsik Türk şiirinde de geçerlidir. Ancak klâsik şiirin kendine has bir kafiye bilgisi vardır. Arap alfabesine dayanan bu sistem, bu alfabe artık kullanılmadığı gerekçesiyle öğretilmemektedir. Bu yazıda, klâsik şiirde kafiye öğretiminin kendi kafiye kuralları kullanılarak yapılması görüşü dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Şiir, klâsik Türk şiiri, kafiye*

SUGGESTIONS ON TEACHING RHYME IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE COURSES

ABSTRACT

In Turkish Language and Literature departments in Turkish universities, the rhyme rules are taught mostly through the method used in modern Turkish poetry. This is also the case for classical Turkish poetry. However, classical Turkish poetry has a rhyme system of its own. This system which is based on Arabic alphabet is no longer taught on the grounds that this alphabet is no longer used. This paper argues that teaching rhyme in classical poetry should be conducted through the rhyme rules specific to classical poetry.

Keywords: *Poetry, classical Turkish poetry, rhyme*

Günümüzde birçok üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde şiirin ilk şartlarından olan kafiye'nin öğrencilere aktarılan bilgilerin hemen hemen hepsi ortaöğretimde verilen bilgilerin tekrarı ya da biraz daha ayrıntılanması şeklindedir. Halbuki klâsik dönemde kullanılan kafiye bilgileri modern şiirin kullandıklarından çok farklıdır ve bu dönem şiirinin şekil incelemesi yapılırken mutlaka kullanılması gereken bilgilerdendir.

Klâsik belagat kitaplarında şiirin birçok tarifi yapılmış, hepsinde de mevzûn ve mukaffâ" olması ortak olarak görülmüştür (Muallim Naci 2004: 126). Yani bir sözün şiir olabilmesi için vezinli ve kafiyeli olması ilk şart olagelmıştır. Klâsik edebiyatın vezni bilindiği gibi aruzdur. Klâsik Türk şiirinde kullanılan kafiye bilgileri, aruzda olduğu gibi Araplar tarafından geliştirilmiştir. VIII. yüzyılda bazı Arap gramercilerin kafiye'yi sistemleştirmeleri sonucunda

“ilm-i kavâfi” adında bir bilim dalı meydana getirilmiştir. Bu kafiye kuralları, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında küçük farklılıklarla kullanılmaya başlanmıştır. Kafiye, sesle ilgili önemli bir ahenk unsuru olmasının yanı sıra nazım şekillerinin tasnifinde de önemli bir yere sahiptir. Bazı bilim insanları, kafiye nazım şekillerinin tasnifinde önemli bir konuma yerleştirirler.

Aynı mısra sayısına sahip nazım şekillerinin birbirlerinden ayırt edilmelerinde kullanılan ilk ve en önemli kıstas kafiye türüdür. Örneğin her bendi sekizer mısradan oluşan bir musammatın müsemmen, tesmin, terci-bend veya terki-bend olarak adlandırılacağına karar vermek için kafiye sistemine bakmak çoğu zaman yeterli olmaktadır. Klâsik Türk edebiyatı nazım şekillerinin tasnifine ilişkin bazı eserlerde bu sınıflandırmanın şiirin kafiyesine göre “tek kafiyeli” ve “çok kafiyeli” olarak yapıldığı da görülmektedir (Örneğin Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik’in birlikte hazırladıkları *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* adlı eserde bu türden bir tasnif yapılmıştır.)

Günümüzde üniversitelerdeki Eski Türk Edebiyatı dersinde kafiye öğretimine bakıldığında manzara ana hatlarıyla şu şekilde görülmektedir. (Bu, aynı zamanda ortaöğretim müfredatında da yer almaktadır. Dolayısıyla üniversite öğrencisine daha önce aldığı eğitimde verilen bilgilerden daha fazlası öğretilmemektedir.) Kafiye yapıları, içeriği, işlevi gibi genel bilgiler verildikten sonra şekil bakımından aşağıdaki gibi bir ayrıma tabi tutulmaktadır:

1. Düz Kafiye
2. Çapraz Kafiye
3. Sarma Kafiye

Bu kafiye tipleri örnekler verilerek daha anlaşılır hale getirildikten sonra kafiye türleri bir de yapı bakımından bir tasnife tabi tutulur. Kaynak kitaplarda bazı küçük farklılıkların dışında genellikle aşağıdaki ayrım yapılmaktadır:

1. Yarım Kafiye
2. Tam Kafiye
3. Zengin Kafiye
4. Tunç Kafiye
5. Cinaslı Kafiye

Ülkemizdeki üniversitelerde akademisyenler tarafından hazırlanan ve Eski Türk Edebiyatına Giriş, Edebiyat Bilgileri, Edebiyat Bilgi ve Teorileri,... gibi adlarla yazılan ders kitapları veya yardımcı kaynak kitaplarda kafiye ilgili bilgiler genellikle yukarıdakilere benzer şekilde verilmektedir.¹

Ders kitaplarındaki kafiye ile ilgili bilgilere bakıldığında, neredeyse sadece modern kafiye bilgilerine yer verildiği görülmektedir. Klâsik kafiye

---

¹ Bu yazıda amaç, günümüzde derslere konu edilen kafiye ve kafiye türleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek olmadığı için konunun genel başlıklar halinde verilmesi uygun görülmüş ve ayrıntılara inilmemiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler için kaynakçada verilen eserlere bakılabilir.

bilgilerinin yüzeysel verildiği veya geçmişte modern kafiye sisteminden farklı bir sistem kullanıldığından bahseden kaynaklara göre bunun en önemli sebebi alfabe değişikliğidir. Bu köklü değişiklikle birlikte klâsik kafiye sisteminin dayandığı alfabe artık kullanılmadığına göre bu bilgilerin öğretimi de gereksiz olarak görülmüş ve aynı zamanda yeni şiirin kullandığı halk şiirinin kafiye sistemi öğretilmeye başlanmıştır. Ancak bu sistemin öğretimi modern ve halk şiirinin yanı sıra klâsik şairleri de kapsamış ve bu yöntem günümüze kadar devam edegelmiştir. Bir diğer gerekçe de 1895'te yaşanan “kafiyenin göze mi kulağa mı” hitap etmesi gerektiği tartışmasıdır. Bu tartışmayla birlikte şiirde klâsik kafiye kurallarının kullanımının yavaş yavaş terk edildiği de ifade edilir.

Türk şiirinin tüm dönemleri için tek bir kafiye sisteminin öğretiminde aşağıda verilecek örnekte olduğu gibi problemler ortaya çıkabilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi kafiye klâsik şair için büyük önem taşımaktadır. Bu dönem şairi için kafiyenin kuralları en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir. Daha da önemlisi kafiye, bilimsel bir disipline sokulmuş ve “ilm-i kavâfi” adıyla okullarda öğretilmiştir. Hatta şairin edebî kabiliyetinin belirlenmesinde sadece kullandığı kafiyelere göre karar verilebilmektedir. Klâsik şiir anlayışına göre kafiye bir mükemmellik ölçüsü olduğu için kafiye kusurları şiirin ve şairinin değerini düşürmektedir. Dolayısıyla kafiye, klâsik bir şiirin incelenmesi esnasında dikkat edilecek şekil özelliklerinden biri ve belki de en önemlilerinden olmaktadır. Buna karşılık klâsik şairin kullandığı kafiye kuralları bilinmeden onun hakkında fikir yürütmek mümkün görünmemektedir. Bunun için şiirin incelenmesinde kafiyeyle ilgili teorik altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Halihazırda bir şiir incelemesinde metin önce dış özellikleri bakımından ele alınmaktadır. Vezin, kafiye ve redif, bu dış özelliklerinin başında gelmektedir. Şiirin kafiyesinin incelenmesi yapılırken mutlaka döneminin edebî anlayışları ve geçerli edebî kıstasları göz önüne alınması gerekmektedir. Yani eseri öncelikle yazıldığı dönemin şartları çerçevesinde ele almak önemlidir. Dolayısıyla günümüzde artık kullanılsa bile bu kafiye kurallarının öğretimi, klâsik dönem eserlerinin tam ve sağlıklı incelenmesinin yapılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu öğretim de diğer temel edebiyat bilgileriyle birlikte birinci sınıflarda yapılmalıdır. Böylece öğrenciler edindiği bu bilgileri ileri sınıflarda şiirlere uygulayabilecek, bu şekilde bilgiler de kalıcı olacaktır. Burada özen gösterilmesi gereken bir husus da klâsik kafiye bilgilerinin üniversiteye yeni başlamış öğrencilere ağır gelebileceğidir. Çünkü terim adlandırmalarında çoğunlukla, bu seviyede öğrencilerin bilmediği Arapça kelimeler kullanılmaktadır. Bu hal öğrenciyi ister istemez ezber yapmaya sevk edecektir. Bu nedenle kafiye bilgilerinin ana hatlarıyla ve sadece o seviyedeki öğrencinin kullanabileceği şekilde basitleştirilerek verilmesi konunun öğretimi açısından kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca bu bilgilerin ileri dönemlerdeki şiir incelemelerinde kullanılması ve öğrencinin uygulama yapması bilgilerin kalıcılığını sağlayacaktır.

Kafiye konusunda Türk Dili ve Edebiyatı lisans öğrencileri için bu yazının sonunda verilen öğretim planı ile yapıldığında bilgilerin öncelikle kolay öğrenilir ve kalıcı olması hedeflenmektedir. Bu öğretimde ilk aşama, kafiyenin mantığının öğrencilere kavratılması olmalıdır. Öğrenciler, ortaöğretimden kafiye konusunda belli bir bilgi seviyesiyle geldikleri için bu konuda herhangi bir ek bilgi verilmeyebilir. Ama öğrencilere, daha önce aldıkları kafiye bilgileriyle bu bilgileri karşılaştırmamaları ve birbirleriyle karıştırmamaları konusunda ikazlarda bulunulmalıdır. Bundan sonraki aşamada “revî” ile ilgili bilgiler verilmelidir. Revînin asıl kafiye olduğu ve bir tek harften oluştuğu belirtilmeli, bu harfin de Arap alfabesine göre belirlendiği söylenmelidir. Klâsik kafiye öğretiminde öğrencilere aşağıdaki gibi plan dâhilinde verilmesi tarafımızca tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu plan bir şablondur ve genel hatlarıyla klâsik kafiye öğretimini ele almaktadır:

1. Kafiye hakkında genel bilgileri verilmesi,
2. Asıl kafiye harfi olan “revî” hakkında bilgi verilmesi ve konunun örneklerle pekiştirilmesi (“mutlak revî” ve “mukayyed revî”nin tanımlanması),
3. Mücerred ve mürekkeb kafiye hakkında bilgi ve örnek verilmesi,
4. Mürekkeb kafiye çeşitleri hakkında bilgi verilmesi,
5. Müesses kafiye,
6. Mukayyed kafiye,
7. Mürdef kafiye,
8. Bu kafiye türleriyle ilgili uygulamaların yapılması.

Bu plan dahilinde konunun içeriği yazının sonunda ek olarak verilmiştir.

Klâsik kafiyenin öğretimiyle ilgili olarak mevcut sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Bunların başında Cem Dilçin’in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* adlı kitabı gelmektedir. Bu kitabın 59-68. sayfaları arasında bu bilgiler verilmiştir. Bir diğer eser, Muallim Naci’nin *İstilahat-ı Edebiyye* adlı eseridir. M. A. Yekta Saraç tarafından hazırlanan eserin 65-98. sayfaları kafiye bilgilerine ayrılmıştır. Tahir-ül Mevlevî’nin *Edebiyat Lügati* adlı eserindeki kafiye hakkındaki bilgiler 77-83. sayfalar arasında verilmiştir. Bunlara ilave olarak M. A. Yekta Saraç tarafından hazırlanan *Eski Türk Edebiyatına Giriş* adlı kitabın 136-151. Sayfaları arasında verilen kafiye bilgilerine bakılabilir.

Söz konusu kaynaklarda revîden sonra gelen harfler sırasıyla vasl, hurûc, mezîd ve nâire olarak adlandırılmaktadır. Ancak Muallim Naci’nin de belirttiği gibi bunların hepsinin de redif olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Naci 2004: 76). Ayrıca kaynaklarda yer alan kafiye kusurlarının bu dönemden ziyade daha sonraki dönemlerde öğretilmesi daha uygun olacağı düşünülmektedir. Zira bu, öğrencilerin bilgi yığını içinde boğulmalarına ve terimleri birbirleriyle karıştırmalarına neden olabilir. Bu nedenle kafiye ile ilgili temel ve genel bilgilerin ilk sınıfta, diğer ayrıntıların sonraki sınıflara yayılarak öğretimi daha kalıcı olacağı tahmin edilmektedir.

Örnek Bir Uygulama:

Bu bölümde, klâsik şiirlerin incelemesi yapılırken kafiyelerin tespitinde klâsik kafiye kurallarının kullanılmasının gerekliliğine dair bir şiir üzerinde uygulama yapılacaktır. Bu şiir, klâsik şiirin son büyük temsilcilerinden biri olan Şeyh Galib'e aittir. "Ey dil ey dil..." diye başlayan şiirin ilk bendi aşağıya alınmıştır:

Ey dil ey dil neye² bu rütbede pür-gamsın sen
Gerçi vîrâne iseñ genc-i mutalsamsın sen
Secde-fermâ-yı melek zât-ı mükerrermsin sen
Bildigün gibi degül cümleden akdemsin sen
Rûhsuñ nefha-i Cibrîl ile tev'emsin sen
Sırr-ı Haksın mes'ele-i Îsî-i Meryemsin sen
Hoşça bak zâtuña kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

Aynı zamanda bu şiirin son iki mısraı olan

Hoşça bak zâtuña kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

beyti her bendin sonunda tekrarlanmaktadır. Her bendi sekiz mısradan oluşan bu şiirin nazım şeklinin belirlenmesinde kullanılan en önemli kıstas kafiye şemasıdır. Bu musammatin müsemmen mi, tesmin mi, terci-bend mi yoksa terki-bend mi olarak adlandırılacağına karar vermeden önce bu nazım şekillerinin temel özelliklerine ve kafiye şemalarına bakmak gerekmektedir.

Bu nazım şekillerinden ilki müsemmendir. Kaynaklarda müsemmen için şu bilgilere yer verilmektedir: "Müsemmen, ilk bendi kendi içinde, diğer bentlerin son mısra(lar)ı daima ilk bentle kafiyeli, aynı vezinde sekizer mısralık en az iki bentten oluşan tek kafiyeli nazım şeklidir. Başka bir şeklin müsemmene dönüştürülmesine tesmin denir." (Kurnaz ve Çeltik 2010: 238) Bir müsemmede kafiye şeması şu şekildedir (Kurnaz ve Çeltik 2010: 238):

Mütekerrir müsemmen:

aaaaaaAA (veya aaaaaaA) / bbbbbbAA (veya bbbbbbA)

Müzdeviç müsemmen:

aaaaaaa (veya aaaaaaa) / bbbbbbbaa (veya bbbbbbba)

Terci-bentlerde bentleri birbirine bağlayan vasıta beyitleri bentlerden farklı kafiyelenmekte ve bu beyit her bendin sonunda aynen tekrar etmektedir. Terki-bentte her bendin sonundaki vasıta beyti hem birbirlerinden hem de bentlerden farklı kafiyelenmektedir. Bentlerin kafiye şemasında ise çeşitli şekiller bulunmaktadır (Kurnaz ve Çeltik 2010: 318). Vasıta beytine göre genel olarak kafiye şeması şu şekildedir:

Terci-bent: aaaaaaBB / ccccccBB / ddddddBB / ...

Terki-bent: aaaaaaBB / ccccccDD / eeeeeeff / ...

---

² Muhsin Kalkışım'ın yayımladığı metinde "neye" kelimesi "yine" olarak yazılmıştır. Ancak diğer kaynaklarda geçen "neye/niye" kelimesi anlama daha uygun gelmektedir.

Kafiye şemalarından anlaşıldığı gibi sekiz mısralı musammatlarda asıl ayırıcı nokta bentlerin sonundaki mısra/beyitlerin kafiye düzeni olmaktadır. Bu mısra/beyitlerin kafiyesi kendisinden önceki bentle aynıysa müsemmen, farklıysa ve her bendin sonunda tekrar ediyorsa terci-bent, önceki bentten farklı ve her bendin sonunda tekrar edilen beyit/mısraın kafiyesi diğerlerinden farklıysa terki-bent adını almaktadır. Konuyla ilgili olarak Müstakimzâde Sadettin Süleyman da şu bilgileri vermektedir:

“Üç veya yedi şiire derler ki, her şiirin kafiyesi başka ve arası bir matla ile bend ü fasl olunur. Kafiyede şiir-i sâbika ve lâhika dahi muhâlif ola ve her fâsılada bent olan matla’ tekrar oluna, tağyir olunmaya. Lâkin cümlesi vezinde yeksân ola. Eğer o bent olan beyit tekrar olunmayıp her bent bir başka beyit olursa ona terki-bent derler” (Kurnaz ve Çeltik 2010: 305)

Nazım şekilleriyle ilgili bu teorik bilgilerden sonra yukarıdaki şiirin kafiye şeması modern kafiye kurallarına göre incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

----- pür-gaMsın sen
----- mutalsaMsın sen
----- mükerreMsın sen
----- akdeMsın sen
----- tev’eMsın sen
----- MeryeMsın sen
----- âleMsın sen
----- âdeMsın sen

Modern kafiye bilgileri göz önünde tutulduğunda bu bendin her mısraının sonunda tekrar eden “-sın/-sin sen” kelime grubu redif olarak değerlendirilmektedir. Bu tekrar öbeğinden önceki kelimelerin son harfleri olan “-m” harfi de yarım kafiye olarak belirlenmektedir. Son iki mısra her bendin sonunda tekrarlandığı için şiirin kafiye şeması aaaaaAA / bbbbbbAA /... olarak tespit edilmektedir. Yukarıdaki kafiye şemaları ile karşılaştırıldığında bu şiirin nazım şeklinin bir mütekerrir müsemmen olduğu sonucu çıkmaktadır (Kurnaz ve Çeltik 238; Ünlü 2011: 243)

Aynı şiirin aynı bendi klâsik kafiye kurallarına göre ele alındığında şu şema ortaya çıkmaktadır:

----- pür-gaMsın sen
----- mutalsaMsın sen
----- mükerreMsın sen
----- akdeMsın sen
----- tev’eMsın sen
----- MeryeMsın sen
----- ÂleMsın sen
----- ÂdeMsın sen

bendin her mısraının sonunda tekrar eden “-sın/-sin sen” kelime grubu redif olarak değerlendirilmektedir. Bendin ilk altı mısraındaki son harflere bakıldığında “m” harfi “revî” olmaktadır. Bu sestem önceki harflerde herhangi bir tekrar kuralı olmadığı için bu mısraların kafiyesi mücerred kafiyedir. Son iki mısradaki “âlem” ve “âdem” kelimelerindeki “â”lar te’sis, “l” ve “d” harfleri dahîl olmakta, bu kafiyenin türü de müesseses kafiye olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla tekrar eden mısraların kafiyesi ile bendin kafiye düzeni birbirinde farklı olmaktadır. Buna göre şiirin kafiye şeması da aaaaaaBB / ccccccBB / ... olarak tespit edilmektedir. Yukarıdaki kafiye şemaları ile karşılaştırıldığında bu şiirin nazım şeklinin bir terci-bent olduğu sonucu çıkmaktadır.

Buna göre Şeyh Galib’in manzumesinin hangi nazım şekliyle yazıldığına dair iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi de yukarıda açıklandığı gibi nazım şeklinin tespiti aşamasında referans olarak alınan kafiye sistemlerinin farklılığıdır. Mevcut durumda ülkemizdeki üniversitelerin büyük bir çoğunluğunda öğretilen modern kafiye sistemine göre bakıldığında şiirin şekli müsemmedir. Klâsik kafiye sistemi kullanıldığında ise bu şiirin şeklinin gerçekten terci-bent olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şiir, birçok kaynakta ve divanın birçok nüshasında terci-bent olarak adlandırılmaktadır³.

Görüldüğü gibi, Eski Türk Edebiyatı derslerinde kafiye konusunun öğretiminde klâsik kafiye kurallarının kullanılması için bu örnek bile tek başına yeterli olmaktadır.

Sonuç olarak, edebî eserlerin değerlendirilmesinde nasıl ki yazıldığı dönemin edebî anlayışı veya sosyal durumlar dikkate alınıyorsa, metinlerin şekil incemesi yapılırken de dönemin belâgat kuralları göz önünde bulundurulmalıdır. Dönemin şairi, şiirini meydana getirirken hangi kurallara dayanarak hareket ettiyse günümüzde bu şiirin incelenmesinde de aynı kurallara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Üniversitelerin Fen-Edebiyat / Edebiyat Fakültelerindeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki ilgili konuların klâsik kafiye bilgilerine de dikkat edilerek öğretimi, hem metinlere doğru yaklaşımı kazandırmak hem de 600 yıllık köklü bir edebiyat geleneğinin hakkının teslim edilmesi anlamını taşıyacaktır.

KAYNAKLAR

ALPARSLAN, Ali (1988), *Şeyh Galib*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

AYYILDIZ, Mustafa ve BİRGÖREN, Hamdi (2005), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Akçağ Yayınevi, Ankara.

³ Cemal Kurnaz, özellikle Şeyh Galib Divanı’nda mütekerrir musammatların terci-bent adıyla geçtiğini ve Abdülkadir Gürer’in hazırladığı Şeyh Galib Divanı’nda terci-bentler ve mütekerrir musammatların doğru bir biçimde tespit edildiğini söyler (Kurnaz ve Çeltik 2010: 346). Ancak bu teze ulaşamadığı için nazım şekillerinin tespitinde nasıl bir yol takip edildiği ve hangi kafiye sisteminin kullanıldığı bilinmemektedir.

CENGİZ, Halil Erdoğan (1986), “*Divan Şiirinde Musammatlar*”, *Türk Dili* 415-416-417, Türk Dil Kurumu, Ankara, s.291-429.

DİLÇİN, Cem (1997), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara.

DURMUŞ, İsmail (2001), “*Kafiye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, s. 149-153.

(ERGÜN), Sadettin Nüzhet (1932), *Şeyh Galip*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

GENÇ, İlhan (2008), *Edebiyat Bilimi (Kuramlar-Akımlar-Yöntemler)*, İzmir.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985), *Şeyh Galib Divanından Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

İSEN, Mustafa (Ed.) (2009), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

KALKIŞIM, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KURNAZ, Cemal ve ÇELTİK, Halil (2010), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, Ankara.

KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Divânı*, Türk Dil Kurumu, Ankara.

MACİT, Muhsin (2004), *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul.

MACİT, Muhsin ve SOLDAN, Uğur (2008), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Muallim Naci (2004), *Edebiyat Terimleri- İstılâhât-ı Edebiyye* (Haz. M.A. Yekta SARAÇ), Gökkubbe, İstanbul.

PALA, İskender (1998), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken, İstanbul.

SARAÇ, M. A. Yekta (2009), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

(SEVÜK), İsmail Habib (1942), *Edebiyat Bilgileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

(SOLOK), Cevdet Kudret (1980), *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İnkılap ve Aka, İstanbul.

Tâhir-ül Mevlevi (1973), *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

ÜNLÜ, Osman (2011), “*Hoşça Bak Zâtına Kim / Âlem-i Kübrâsın Sen*” Nazire Geleneği İçinde Şeyh Gâlib’in Meşhur Şiiri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, S.2, s. 236-253.

ÜZGÖR, Tahir (1983), *Edebiyat Bilgileri*, Veli Yayınları, İstanbul.

EK: KLASİK KAFİYE ÖĞRETİMİ İÇİN GENEL DERS ŞABLONU

1. Kafiye hakkında genel bilgileri verilmesi,
2. Asıl kafiye harfi olan “revî” hakkında bilgi verilmesi ve konunun örneklerle pekiştirilmesi (“mutlak revî” ve “mukayyed revî”nin tanımlanması),
3. Mücerred ve mürekkeb kafiye hakkında bilgi ve örnek verilmesi,
4. Mürekkeb kafiye çeşitleri hakkında bilgi verilmesi,
  - a. Müesses kafiye,
  - b. Mukayyed kafiye,
  - c. Mürdef kafiye,
5. Bu kafiye türleriyle ilgili uygulamaların yapılması.

1. Kafiye Hakkında Genel Bilgiler

Bu konuyla ilgili öğrencilerin temel bilgileri pekiştirilebilir ve daha etraflı bir şekilde ele alınabilir.

2. “Revî” Nedir ve Genel Özellikleri Nelerdir?

Revî, kafiyeyi meydana getiren asıl harftir. Divan şiirinde bir manzumenin kafiyeli kabul edilebilmesi için revî ve önceki kısa ünlünün manzumenin nazım şeklinin belirlediği sıklıkta mısra sonlarında tekrarlanmış olması gerekir: “...şöhret” ve “...sûret” ile “...istiğnâ” ve “...bâlâ”da olduğu gibi. Bu sözcükler kafiye olarak kullanıldıklarında “t”ler ile “â”lar revî olur. Revînin kafiyeyi oluşturan sözcüklerin aslı ya da aslı değerindeki son ses ya da sesleri olması gerekir.

Aşağıdaki beyitte bulunan “dest-res” ve “kes” kelimelerindeki “s” harfleri revîdir:

Zülf-i nigâre şâne-veş olursa dest-res
Mikrâz gibi rişte-i peyvend-i gayrı kes⁴ (228)

Revînin iki türü vardır:

a) **Mukayyed revî (reviyy-i mukayyed):** Sakin (harekesiz) revî harfine denir, “...bahâr” ve “...ezhâr” kelimelerindeki “r”ler gibi.

Gel ey dil halka-i müşğîn-i zülf-i pür-şikenden geç
Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç (119)

Bu beyitteki “-den geç” ibaresi redif, “pür-şiken” ve “fiten” kelimelerindeki “n” harfi de revîdir

b.) **Mutlak Revî (reviyy-i mutlak):** Harekeli revî harfine denir, “...kemâle” ve “...hayâle” kafiyelerindeki “l”ler gibi. Revîden sonra gelen hareke(kısa ünlü)ye mecrâ denir. Buradaki “lam”dan sonra yazılan “he” harfi mecrâdır. Örnek:

Olmasa sûz-ı aşkuñ dilde eger ziyâde

⁴ Örnekler *Bâkî Dîvânı*’ndan alınmıştır. Parantez içindeki rakamlar, bu eserin sayfa numaralarıdır.

Hâkister olmaz idüm yanup bu ben fütâde (397)
Beyitteki “ziyâde” ve “fütâde” kelmelerindeki “d” harfi revî, sondaki “e” (he harfi) de bu revînin mecrâsıdır.

3. Mücerred ve Mürekkeb Kafiye:

a. Mücerred Kafiye (Kafiye-i Mücerrede): Sadece revînin tekrarından meydana gelen kafiyedir. “...ser” ve “...seher” ile “...gül” ve “...bülbul”de olduğu gibi. Ancak bu tür kafiyelerde revîden önceki kısa ünlünün de tekrar etmesi gerekir.

Biñ mübtelâyı mihnet ile her dem öldürür

Dil-ber mülâyim olmayacak âdem öldürür (184)

Bu beyitte “öldürür” kelimesi rediftir. Rediften önce gelen “dem” ve “âdem” kelimelerindeki “m” harfleri revîdir. Ayrıca revîden önceki kısa ünlü (hareke) de tekrar edilmiştir.

b. Mürekkeb Kafiye (Kafiye-i Mürekkebe): Mürekkeb kafiye, revîden önceki bazı harflerin de tekrar etmesiyle oluşur. Bu kafiye türünün belli kuralları ve adlandırılmaları vardır. Mürekkeb kafiyede, revîden önce ridf, kayd ve te’sis adı verilen kafiye harflerinden biri de tekrarlanır. Kafiye, tekrar edilen bu harflere göre adlandırılır ve kendi içinde üçe ayrılır.

4. Mürekkeb Kafiye Çeşitleri

a. Mürdef Kafiye (Kafiye-i Mürdefe): Kafiye ilminde, revîden önce bulunan “elif (â)”, “vâv (û)” ve “ye (î)” harflerinin her birine ridf adı verilir. “...mu’tâd” ve “âbâd”daki elifler, “...bî-çûn” ve “... memnûn” daki “vâv”lar ve “...zarîf” ve “...latîf”deki “ye”ler gibi. Bu şekilde ridf harfiyle yapılan kafiyelere de mürdef kafiye (kafiye-i mürdefe) adı verilir. Örnek:

İrdi nesîm-i ma’delet-i Kisrî-i bahâr

Zencîr-i adl çekdi çemen-zâra cûy-bâr (182)

Bu örnekteki “bahâr” ve cûy-bâr” kelimelerindeki “â”lar ridf, “r”ler de revîdir. Dolayısıyla beytin kafiyesi mürdef kafiye olarak belirlenmiştir.

b. Mukayyed Kafiye (Kafiye-i Mukayyede): Revî ve kayd adı verilen harften meydana gelen kafiyelere mukayyed kafiye (kâfiye-i mukayyede) adı verilir. Kayd ise revîden önce gelen ve kendisinden sonra kısa ünlü (hareke) bulunmayan sakın sessizdir: “...derd” ve “...merd”deki “r”ler ile “...ayb” ve “...gayb”daki “y”ler gibi. Örnek:

Beter buldum dil-i dîvâneyi her çend pend itdüm

Saçuñla bend idüp âhir giriftâr-ı kemend itdüm (308)

Bu beyitte “itdüm” kelimesi rediftir. Rediften önce gelen “pend” ve “kemend” kelimelerindeki “d” harfleri revîdir. Ondandan önce gelen ve harekesiz “n” harfi “kayd”dır. Dolayısıyla beytin kafiyesi mukayyed kafiye olarak belirlenmiştir.

c. Müesses Kafiye (Kafiye-i Müesses): Revî ile dahîl ve te’sis adı verilen kafiye harflerinin bir araya gelmesiyle oluşan kafiye türüdür. Burada revîden önce dahîl ondan önce de te’sis bulunmaktadır. Te’sis, revî ile arasında harekeli bir ünsüz (dahîl) olan eliftir: “...zâhir” ve “...mâhir”deki elifler gibi. Dahîl ise te’sis ile revî arasındaki harftir: “...müsâdif” ve “...ârifteki “d” ve “r”

harfleri gibi. Örnekte olduğu gibi dahîl farklı harfler olsa da harflerin hareketlerinin aynen tekrarı gerekir. Dahîl tek başına, bağımsız bir kafiye harfi değildir; ancak mü'esese bir kafiyede te'sis ile birlikte bulunabilir. Örnek:

Göñül tekmîl-i fenn-i aşk iden üstâd-ı kâmindür

Anuñ yanında kimdür Kûh-ken Mecnûn ne câhildür (155)

Bu beyitte “-dür” eki rediftir. Rediften önce gelen “kâmil” ve “câhil” kelimelerindeki “l” harfleri revîdir. Ondan önce gelen “m” ve “h” harfleri dahîl, bunlardan önce gelen uzun elif “â” da “te'sis”tir. Dolayısıyla beytin kafiyesi müesses kafiye olarak belirlenmiştir.

5. Uygulama:

Bu konuyla ilgili olarak yayımlanmış çok sayıda divandan faydalanılabilir. Bunun yanında Kültür Bakanlığının internet sitesinde elektronik olarak yayımlanmış PDF dosya türündeki divanlardan biri, bir projektor aracılığıyla tahtaya yansıtılıp bu divandaki gazeller üzerinde kolayca uygulama yapılabilir.